
Mi kelti fel Európa érdeklődését? - A sikeres európai polgári kezdeményezések témáinak vizsgálata*

Csibor Ferenc*

Az európai polgári kezdeményezés által az Európai Unió polgárai az Európai Bizottsághoz fordulhatnak annak érdekében, hogy valamely számukra fontos témában induljon jogalkotás. A jogintézményben rejlő potenciál ellenére az eddig nyilvántartásba vett közel százhusz kezdeményezésből csak 12 esetében zárult sikeresen az érvényességhez szükséges támogató nyilatkozatok gyűjtése. A tanulmány e tizenkét kezdeményezés témáinak vizsgálatával foglalkozik. A kutatás alapvető célkitűzése volt annak meghatározása, melyek azok a tágabb témakörök, amelyek mentén lehetséges az uniós szintű mozgósítás.

Kulcsszavak: európai polgári kezdeményezés, európai unió, közvetlen demokrácia, jogalkotás, állampolgári mozgósítás

What catches the attention of Europe? - An examination of the themes of successful European Citizens' InitiativesThe European Citizens' Initiative provides an opportunity for the citizens of the EU to call on the European Commission to initiate legislation on a topic that holds importance to the citizens. In spite of the potential of this legal institution, from the nearly one hundred and twenty registered initiatives, only in twelve cases did the collection of signatures of support end successfully. The current study focuses on the themes of these twelve initiatives. The fundamental aim of the research was to identify the themes around which EU-wide mobilization is possible.

Keywords: European Citizens' Initiative, European Union, direct democracy, legislation, citizen mobilisation

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2025.1.136>

1. Bevezetés

Az európai polgári kezdeményezés (röviden: EPK) jogintézménye lehetőséget nyújt az Európai Unió polgárainak az uniós jogalkotási folyamatba való bekapcsolódásra.¹

* A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM EKÖP-24-3-28 KÓDSZÁMÚ EGYETEMI KUTATÓI ÖSZTÖNDÍJ PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

* PhD-hallgató, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Civilisztikai Tanszék.

¹ Claudia Elena Marinica: Achieving Better Citizen Participation in European Union Activity - Facts and Perspectives, *Academic Journal of Law and Governance (AJLG)*, 9 (2021) 1., 2021, 47. o. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1043880>

Az EPK-n keresztül az Európai Unió egészében a polgárok kifejezhetik azon akaratukat, hogy valamely ügy vagy célkitűzés fontos számukra.² Az ebből következően a jogintézményben rejlő jelentős potenciál ellenére azt lehet mondani, hogy az EPK eddigi több mint 10 éves történelmében mégsem volt képes jelentős mozgósítást elérni az uniós polgárság körében. A legelső polgári kezdeményezések nyilvántartásba vételére még 2012-ben nyílt meg a lehetőség.³ A tanulmány írásakor nyilvántartásba vett kezdeményezések száma eléri a 119-et.⁴ Ebből a közel százhusz kezdeményezésből viszont mindösszesen csak 12 kezdeményezés zárult sikerrel.⁵ Azon kezdeményezéseket lehet sikeresnek tekinteni, amelyek esetében a szervezők képesek voltak a rendelkezésre álló tizenkét hónapos határidőn belül összegyűjteni az érvényességhez szükséges legalább egymillió támogató nyilatkozatot a tagállamok egynegyedéből.⁶

Felmerül, hogy a sikertelen kezdeményezések jelentős arányának hátterében a vonatkozó szabályozás által támasztott túl szigorú feltételek állnak. A kutatás első sorban nem a szabályozás behatóbb elemzésére és értékelésére irányult, ezzel együtt megjegyzendő, hogy a 12 sikeres EPK közül három esetében (*Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért, Stop Finning – Stop the trade (a cápauszony-leválasztás és -kereskedelem megállítása), Mentsük meg a méheket és a mezőgazdasági termelőket! Méhbarát mezőgazdaságot az egészséges környezetért*) meghosszabbították a támogató nyilatkozatok gyűjtését a koronavírus-világjárvány következtében. Ezáltal felvetődik, hogy egy jövőbeli reform során mennyiben volna indokolt lazítani az európai polgári kezdeményezések érvényességi feltételein. Egy ilyen lazítás viszont azt is eredményezhetné, hogy komolytalanabb kezdeményezésekkel is behatóbban kellene foglalkoznia az Európai Bizottságnak. Emiatt a szabályozás újabb reformja, a feltételek enyhítése további jövőbeni kutatást igényel.

Jelen tanulmány célja közelebbről megvizsgálni és bemutatni ezen tizenkét kezdeményezés céljait és témáit. A sikeres kezdeményezések témáinak vizsgálatán keresztül lehetőségünk nyílik annak megismerése, melyek azok a kérdések, amelyek képesek jelentősen felkelteni az európai polgárság érdeklődését. Ezáltal megtudhatjuk milyen ügyek esetében érdemes európai szintű mozgósításban, esetleg egy polgári kezdeményezés elindításában gondolkodni. Ezeken felül pedig megtudhatjuk, mely kérdések érdeklik Európa lakosságát.

Fontos kihangsúlyozni, hogy egyes európai polgári kezdeményezések sikerességének hátterében a témaválasztáson túlmenő további indokok is állhatnak, mint például a kezdeményezés szervezőinek felkészültsége, kapcsolatrendszere vagy

² Agnieszka Parol: The European Citizens' Initiative Reform: Does It Matter?. *Review of European and Comparative Law (RECoL)*, 40 (2020) 1., 68. o. <https://doi.org/10.31743/recl.5574>

³ Sergiu Gherghina – Adriana Groh (2016): A Poor Sales Pitch? The European Citizens' Initiative and Attitudes toward the EU in Germany and the UK. *European Politics and Society*, 17 (2016) 3., 373. o. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1166875>

⁴ Forrás: Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezés keresése. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/find-initiative_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

⁵ Uo.

⁶ Erik Longo: The European Citizens' Initiative: Too Much Democracy for EU Polity?. *German Law Journal*, 20 (2019) 2., 188. o. <https://doi.org/10.1017/glj.2019.12>

a kezdeményezésre fordított költségek. A sikeresség további lehetséges okainak érdemi áttekintő vizsgálata egy lényegesen nagyobb volumenű kutatást igényelne, amelyet csak jelentősen nagyobb terjedelmű műben lehetne publikálni. Emiatt jelen kutatás egy tudatos döntés eredményeként került lehatárolásra csak a sikeres kezdeményezések témáinak vizsgálatára, amelyeket ezáltal lehetséges kellő alapossággal tanulmányozni érdemi és előremutató tudományos eredmények eléréshez. Ezzel együtt a jövőben a jelenlegi kutatást alapul véve további vizsgálatokra kerülhet sor, amelyek az európai polgári kezdeményezések sikerességének egyéb lehetséges okaival foglalkoznának.

2. Az európai polgári kezdeményezés eljárása

Indokolt röviden áttekinteni milyen eljárási lépéseken kell végig haladnia egy európai polgári kezdeményezés szervezőinek. Legelső lépésként a legalább hét természetes személyből álló szervezői csoport benyújtja az Európai Bizottsághoz a kezdeményezést nyilvántartásba vételre.⁷ A nyilvántartásba vételi kérelemnek tartalmaznia kell többek között a kezdeményezés címét, a szervezői csoport tagjainak adatait, valamint a Bizottság által benyújtandó jogiaktus-tervezet leírását.⁸ A Bizottság a nyilvántartásba vételt megelőzően megvizsgálja a kérelmet, amely vizsgálat kiterjed annak ellenőrzésére, hogy a kezdeményezés egyetlen része sem esik nyilvánvalóan a Bizottság jogi aktus előterjesztésére irányuló hatáskörén kívül.⁹

Amennyiben a kezdeményezést a Bizottság nyilvántartásba vette, úgy a nyilvántartásba vétel időpontjától kezdődően számított hat hónapon belül kezdenek meg a szervezők támogató nyilatkozatok gyűjtését. A támogató nyilatkozatok gyűjtésére összesen tizenkét hónap áll a szervezők rendelkezésére.¹⁰ A gyűjtési időszak végét követő három hónapon belül a szervezői csoport az összegyűjtött támogató nyilatkozatokat benyújtja az egyes felelős tagállami közigazgatási szerveknek ellenőrzésre.¹¹ Az ellenőrzés lezárulta után, amennyiben a tagállamok legalább egynegyedéből legalább egymillió támogató nyilatkozat összegyűlt, akkor a kezdeményezés érvényesnek tekinthető.¹² Az érvényes kezdeményezést a szervezők benyújtják a Bizottsághoz, amely ezt követően megvizsgálja annak célkitűzéseit,

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 5. cikk, 6. cikk (1) bekezdés

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 6. cikk (2) bekezdés

⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 6. cikk (3) bekezdés

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 8. cikk (1) bekezdés

¹¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 12. cikk

¹² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 3. cikk

majd egy nyilvános közlemény formájában közzéteszi megállapításait, különös tekintettel a jogalkotás kezdeményezésére.¹³

Az EPK-hoz kapcsolódó eljárás áttekintéséből kiemelendő, hogy egy-egy kezdeményezés legfontosabb célja elérni, hogy a Bizottság jogalkotást kezdeményezzen valamely ügygel kapcsolatban. Az uniós jogalkotási folyamat egyik sajátossága, hogy az Európai Bizottság az egyetlen olyan intézmény, amely jogosult javaslatot tenni új jogszabály megalkotására.¹⁴ Ezáltal tulajdonképpen végső soron a Bizottság elhatározásán múlik, hogy adott kezdeményezés eléri-e a végcélját, és elindul-e a jogalkotás valamely kérdéssel kapcsolatban.

Egy további lényeges elem, hogy a támogató nyilatkozatok hatáskörrel rendelkező tagállami szervek általi ellenőrzését követően az új rendelet értelmében a szervezőknek három hónapon belül kell benyújtaniuk érvényes kezdeményezésüket a Bizottsághoz.¹⁵ A korábban hatályos rendeletben nem szerepelt ez a három hónapos határidő, ezáltal a szervezők szabad elhatározásán múlt mikor nyújtják be kezdeményezésüket.¹⁶ Ebből kifolyólag két olyan sikeres kezdeményezés is van, amelyek esetében lezárult már a támogató nyilatkozatok ellenőrzése, és elérték az érvényességhez szükséges egymillió határt, viszont nem kerültek benyújtásra. Mivel a kutatás alapvetően a sikeres polgári kezdeményezések témáinak áttekintésére irányul, emiatt e két kezdeményezésre is kiterjed a vizsgálat. Mindkét kezdeményezés leírásánál külön feltüntetésre kerül, hogy még nem kerültek benyújtásra a Bizottsághoz.

3. A sikeres európai polgári kezdeményezések témáinak áttekintése

A következőkben röviden bemutatásra kerülnek azon európai polgári kezdeményezések témái, amelyek esetében a szervezők sikeresen összegyűjtötték az egymillió támogató nyilatkozatot. A kezdeményezések bemutatásának sorrendje a nyilvántartásba vételt követően kapott bizottsági nyilvántartási számon fog alapulni növekvő sorrendben. A tanulmány írásának ideje alatt fejeződött be a My Voice, My Choice: A biztonságos és hozzáférhető abortuszért elnevezésű polgári kezdeményezés támogató nyilatkozatainak gyűjtése. A támogató nyilatkozatok ellenőrzésének megkezdésekor 1.224.998 nyilatkozat gyűlt össze, így ez a kezdeményezés lesz a 13. sikeres EPK. Ennek ellenére a tanulmány rendszerében még nem jelenik meg ez a kezdeményezés, mivel a kutatás ideje alatt még folyamatban volt a támogató nyilatkozatok gyűjtése.

Az egyes kezdeményezések az európai polgári kezdeményezések nyilvános adatbázisának magyar változatában elérhető névvel kerülnek feltüntetésre.¹⁷A

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 13-15. cikk

¹⁴ Claude Blumann – Louis Dubouis: *Droit institutionnel de l'Union européenne 6e édition*. Párizs, LexisNexis SA, 2016, 316-317., 366-368. o.

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 13. cikk

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 211/2011/EU rendelete (2011. február 16.) a polgári kezdeményezésről 9. cikk

¹⁷ Elérhető: https://citizens-initiative.europa.eu/find-initiative_hu

korábban hatályos szabályozás értelmében a polgári kezdeményezések tartalmának lefordítása az Európai Unió hivatalos nyelveire a szervezők feladata volt,¹⁸ és csak az új szabályozás vezette be, hogy a Bizottság maga lefordítja a kezdeményezés tartalmát az Unió valamennyi hivatalos nyelvére.¹⁹ Ebből kifolyólag a régebbi kezdeményezések elnevezéseinél előfordulhatnak sajátosságok (például az End the Cage Age EPK címének nem érhető el a magyar fordítása, az ECI(2012)000003 nyilvántartási számú EPK esetében pedig helyesebb fordítás volna, hogy „a víz egy közjószág”). Ezzel együtt mivel az adatbázis magyar változatában a feltüntetett elnevezések érthetők el, emiatt a tanulmányban is így fognak szerepelni, további fordítás vagy javítás nélkül.

1. A Víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A Víz egy nyilvános jó, nem árucikk! – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2012)000003
2. Egy közülünk – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2012)000005
3. Stop vivisection – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2012)000007
4. Tiltsák be a glifozátot, és védjék meg az embereket és a környezetet a mérgező növényvédő szerektől! – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2017)000002
5. Minority SafePack – Egymillió aláírás az európai sokszínűségért – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2017)000004
6. Állítsa meg a szélsőséges nézeteket – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2017)000007
7. End the Cage Age – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2018)000004
8. Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2019)000007
9. Mentsük meg a méheket és a mezőgazdasági termelőket! Méhbarát mezőgazdaságot az egészséges környezetért – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2019)000016
10. Stop Finning – Stop the trade (a cápauszony-leválasztás és -kereskedelem megállítása) – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2020)000001
11. Támogassuk az állatkínzás nélkül előállított kozmetikai termékeket – Az állatkísérlet-mentes előállítási folyamatok melletti uniós kötelezettségvállalás érdekében – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2021)000006
12. Fur Free Europe (Szőrmementes Európa) – Bizottsági nyilvántartási szám: ECI(2022)000002

Az egyes kezdeményezések témáinak meghatározásánál az elsődleges forrás az adott kezdeményezés adatlapja, amely elérhető az európai polgári kezdeményezések hivatalos nyilvántartásán keresztül.²⁰ Az adatlapokon elérhető egyrészt a kezdeményezés rövid összefoglalása, emellett külön letölthető dokumentumként a szervezők csatolhatják a kezdeményezés célkitűzéseinek részletesebb kifejtését, vagy a kezdeményezés nyilvántartásba vételéhez benyújtott jogiaktus-tervezetet.

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 211/2011/EU rendelete (2011. február 16.) a polgári kezdeményezésről 4. cikk (1) bekezdés

¹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/788 rendelete (2019. április 17.) az európai polgári kezdeményezésről 4. cikk (4) bekezdés

²⁰ https://citizens-initiative.europa.eu/find-initiative_hu

3.1. A Víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A Víz egy nyilvános jó, nem árucikk! Az elsőként bemutatandó sikeres polgári kezdeményezés esetében a szervezők célja volt elérni azt, hogy az Európai Bizottság a víz- és szennyvízhálózatokhoz való hozzáférési jogot ismerje el úgy, mint az Egyesült Nemzetek Szövetsége, továbbá támogassa, hogy a víz- és szennyvízelvezetés mindenki számára elérhető közszolgáltatás legyen.²¹ Részcélként meghatározták a szervezők annak elérését, hogy az EU intézményei és a tagállamok kötelesek legyenek minden lakosnak biztosítani a vízhez és szennyvízhálózatokhoz való hozzáférési jogát. A szervezők további rész célja volt annak elérése, hogy a vízkészlet és annak kezelése ne legyen alávetve a belső piaci szabályozásnak, és a vízszolgáltatás ne legyen liberalizáció tárgya.²²

3.2. Egy közülünk. A következő sikeres kezdeményezés esetében a szervezők legfőbb célkitűzése annak elérése volt, hogy az Európai Unió fejezze be minden olyan tevékenység anyagi támogatását, amelyek során feltételezhetően emberi embriók megsemmisítése történik.²³ Indokolásként arra hivatkoztak, hogy az emberi méltóság és az élethez való jog élethez való jog minden embert megillet a fogantatástól kezdve.²⁴

3.3. Stop vivisection. A harmadik 2012-ben nyilvántartásba vett sikeres európai polgári kezdeményezés szervezőinek célja az állatkísérletek fokozatos megszüntetésének elérése volt.²⁵ Ennek részeként felhívták a Bizottságot a tudományos célokra felhasznált állatok védelmére vonatkozó uniós irányelv visszavonására, és egy olyan új szabályozás bevezetésére, amely teljes mértékben megszünteti az állatkísérletek alkalmazását.²⁶

3.4. Tiltsák be a glifozátot, és védjék meg az embereket és a környezetet a mérgező növényvédő szerektől! A következő sikeres európai polgári kezdeményezés a 2017-es évben került nyilvántartásba vételre. A kezdeményezés szervezőinek három fő célkitűzése volt: a glifozátot tartalmazó gyomirtó szerek betiltása, a növényvédő szerek jóváhagyására vonatkozó eljárás felülvizsgálata, valamint kötelező csökkentési értékek bevezetése a növényvédő szerek használatára.²⁷ Maga a glifozát világszinten a legszélesebb körben elterjedt növényvédő szerekben alkalmazott aktív hatóanyag.²⁸ A szervezők kiemelték, hogy

²¹ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: A Víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A Víz egy nyilvános jó, nem árucikk!. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2012/000003_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

²² Uo.

²³ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Egy közülünk. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2012/000005_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

²⁴ Uo.

²⁵ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Stop vivisection. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2012/000007_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

²⁶ Uo.

²⁷ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Tiltsák be a glifozátot, és védjék meg az embereket és a környezetet a mérgező növényvédő szerektől!. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000002_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

²⁸ Morgan Dilbeck (2021): Monsanto: Creator of Cancer Liability?. *DePaul Business & Commercial Law Journal*, 18 (2021) 1., 105-106. o. Online: <https://via.library.depaul.edu/bclj/vol18/iss1/2>

egyrészt súlyosan károsítja a környezetet és a biodiverzitást, másrészt potenciálisan rákkeltő hatása lehet az emberi szervezetre nézve.²⁹ A növényvédő szerek értékelésére vonatkozó eljárásokkal kapcsolatban kihangsúlyozták, hogy túlságosan nagy mértékben támaszkodnak a növényvédő szereket előállító társaságok által megrendelt nem nyilvános tanulmányokon. Ebből kifolyólag szükséges volna azt biztosítani, hogy az értékelések csak állami hatóságok által megrendelt és nyilvánosan elérhető tanulmányokon alapulhassanak.³⁰

3.5. Minority SafePack – Egymillió aláírás az európai sokszínűségért.

Szintén a 2017-es évben került nyilvántartásba vételre a következő sikeres európai polgári kezdeményezés. A szervezők kezdeményezésükön keresztül akarták elérni, hogy az Európai Unió javítsa a nemzeti és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek védelmét, valamint erősítse az Unió kulturális és nyelvi sokszínűségét.³¹ A polgári kezdeményezés adatlapján elérhető magyar nyelvű melléklet behatóan ismerteti a nemzeti és nyelvi kisebbségek támogatását célzó egyes javaslatokat. A polgári kezdeményezés szervezőinek javaslatai között szerepel többek között uniós ajánlás elfogadása a kulturális és nyelvi sokszínűség védelméért, valamint az elérhető támogatási programok módosítása, hogy hozzáférhetőbbek legyenek a kis régiókban élő és kisebbségi nyelvet beszélő közösségek számára.³²

3.6. Állítsa meg a szélsőséges nézeteket. Az utolsó 2017-ben nyilvántartásba vett EPK az első olyan, amelynek esetében a támogató nyilatkozatok ellenőrzésének lezárultát követően a szervezők nem nyújtották be a Bizottsághoz, annak ellenére, hogy összegyűlt az érvényességhez szükséges egymillió támogató nyilatkozat. A kezdeményezés általános célját annak elérése volt, hogy az Európai Bizottság készítsen törvényjavaslatot a szélsőséges nézetek negatív következményeinek megelőzésére és csökkentésére.³³ Ezen belül három részelt határoztak meg: pozitív motiváció alkalmazása a szélsőséges nézetek azonosítására és megszüntetésére, átláthatóság biztosítása a szélsőséges nézetek pénzügyi támogatásának beazonosítására, valamint a szélsőséges nézetek elleni küzdelem során elszenvedett károk megtérítése.³⁴

3.7. End the Cage Age. A következő sikeres kezdeményezést már 2018-ban vették nyilvántartásba. A szervezők célja a tenyészállatok egész életükön keresztül

²⁹ Annex to the European Citizens' Initiative: Ban Glyphosate and Protect People and the Environment from Toxic Pesticides (Elérhető: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000002_hu) 1. o.

³⁰ Uo. 1-2. o.

³¹ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Minority SafePack – Egymillió aláírás az európai sokszínűségért. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000004_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

³² Minority SafePack Initiative: Nem vagy egyedül. Egymillió aláírás az európai sokszínűségért. (Elérhető: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000004_hu) 5. o.

³³ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Állítsa meg a szélsőséges nézeteket. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000007_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

³⁴ Uo.

ketrecben való tartásának betiltását kívánták elérni.³⁵ Ennek részét képezte a szárnyasok ketrecben való tartásának, a kocáknak kialakított fialó rekeszeknek, a kocaállásoknak, valamint az egyedi borjúboksoknak a betiltása.³⁶ A kezdeményezés adatlapján nem érhető el további melléklet vagy jogiaktus-tervezet.

3.8. Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért. A második olyan polgári kezdeményezést, amelynek szervezői sikeresen összegyűjtötték az érvényességhez szükséges egymillió támogató nyilatkozatot, de még nem nyújtották be a Bizottsághoz a 2019-es évben vették nyilvántartásba. A szervezők azt kívánták elérni, hogy a kohéziós politika kiemelt figyelemmel kezelje az olyan régiókat, amelyeket nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nyelvi sajátosságok különböztetnek meg az őket körülvevő régióktól.³⁷ Kiemelték, hogy e régiók lemaradását úgy szükséges megelőzni, hogy sajátosságaik ne változzanak meg.³⁸

3.9. Mentsük meg a méheket és a mezőgazdasági termelőket! Méhbarát mezőgazdaságot az egészséges környezetért. A következő sikeres polgári kezdeményezést szintén 2019-ben vették nyilvántartásba. A kezdeményezés középpontjában a méhek és az emberek egészségének védelme áll, amelynek érdekében a szervezők a szintetikus növényvédő szerek 2035-ig való fokozatos kivonását, valamint a biológiai sokféleség helyreállítását kívánták elérni.³⁹ A célok részletesebb taglalásánál kifejtik még a természetes ökoszisztémák mezőgazdasági térségekben való helyreállításának fontosságát, amelynek eszköze lehet a mezőgazdasági termelés. A javaslatok közötti kiemelt szerepet kap továbbá a mezőgazdasági termelők támogatása.⁴⁰ A kezdeményezés adatlapján a célkitűzések leírásán túl további mellékletek vagy források nem érhetők el.

3.10. Stop Finning – Stop the trade (a cápauszony-leválasztás és -kereskedelem megállítása) A 2020-ban nyilvántartásba vett polgári kezdeményezés szervezői a célkitűzéseik bemutatásánál felhívják a figyelmet, hogy az Európai Unió a világ egyik legnagyobb cápauszony-exportőrének számít.⁴¹ Ebből kifolyólag szeretnének véget vetni a cápauszony-kereskedelemnek az Unióban, amelyet a meglévő jogi védelem teljes cápa- és rájaállományra való kiterjesztésén keresztül látják elérhetőnek.⁴²

³⁵ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: End the Cage Age. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2018/000004_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

³⁶ Uo.

³⁷ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2019/000007_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

³⁸ Uo.

³⁹ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Mentsük meg a méheket és a mezőgazdasági termelőket! Méhbarát mezőgazdaságot az egészséges környezetért. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2019/000016_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Stop Finning – Stop the trade (a cápauszony-leválasztás és -kereskedelem megállítása). Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2020/000001_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

⁴² Uo.

3.11. Támogassuk az állatkínzás nélkül előállított kozmetikai termékeket – Az állatkísérlet-mentes előállítási folyamatok melletti uniós kötelezettségvállalás érdekében. A következő évben, 2021-ben nyilvántartásba vett kezdeményezés szervezőinek célja volt elérni, hogy a kozmetikumok előállítása során ne kerülhessen sor állatkísérletekre. Ennek részeként három részcélt határoztak meg.⁴³ Az első teljes tiltása a kozmetikai összetevők tekintetében bármilyen jellegű állatkísérlet végzésének. A második a vegyi anyagokról szóló uniós szabályozás átalakítása, hogy az emberi egészség és a környezet védelmének biztosítása állatkísérletek előírása nélkül valósulhasson meg. Az utolsó a tudomány korszerűsítése az Európai Unióban valamennyi állatkísérlet fokozatos megszüntetésén keresztül.⁴⁴

3.12. Fur Free Europe (Szőrmementes Európa). A tanulmány készültekor az utolsó sikeres európai polgári kezdeményezést 2022-ben vették nyilvántartásba. Kiindulópontként a szervezők kiemelik, hogy a prémelőállítás céljából történő állattenyésztés egy olyan kegyetlen tevékenység, amelyet az uniós polgárok széles köre ellenez.⁴⁵ Emiatt kívánták elérni az állatok prém előállításának céljából való tartásának és leölésének, valamint a haszonállatok prémjének és az ilyen prémet tartalmazó termékeknek a forgalomba hozatalának jogszabályi tilalmát.⁴⁶

4. A sikeres európai polgári kezdeményezések témáinak összegzése

Az egyes kezdeményezések témáinak részletesebb áttekintését követően a következő lépés a témák összegzése és csoportosítása a közös elemek alapján. Ezáltal átláthatóvá válik, hogy melyek azok a kérdések és témakörök, amelyekkel lehetséges felkelteni az európai polgárság érdeklődését. A sikeres európai polgári kezdeményezések témakörök szerinti csoportosítását a következő táblázat tartalmazza:

KEZDEMÉNYEZÉS CÍME	KEZDEMÉNYEZÉSEK TÉMÁINAK CSOPORTJAI		
Stop vivisection	Állatok védelme		Zöld témák –
End the Cage Age			

⁴³ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: TÁMOGASSUK AZ ÁLLATKÍNZÁS NÉLKÜL ELŐÁLLÍTOTT KOZMETIKAI TERMÉKEKET – AZ ÁLLATKÍSÉRLET-MENTES ELŐÁLLÍTÁSI FOLYAMATOK MELLETTI UNIÓS KÖTELEZETTSÉGVÁLLALÁS ÉRDEKÉBEN. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2021/000006_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Fur Free Europe (Szőrmementes Európa). Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2022/000002_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

⁴⁶ Uo.

Stop Finning – Stop the trade (a cápauszony-leválasztás és -kereskedelem megállítása)			Általában elfogadott témák
Támogassuk az állatkínzás nélkül előállított kozmetikai termékeket – Az állatkísérletmentes előállítási folyamatok melletti uniós kötelezettségvállalás érdekében			
Fur Free Europe (Szőrmementes Európa)			
Mentsük meg a méheket és a mezőgazdasági termelőket! Méhbarát mezőgazdaságot az egészséges környezetért			
A Víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A Víz egy nyilvános jó, nem árucikk!		Természeti erőforrások védelme	
Tiltsák be a glifozátot, és védjék meg az embereket és a környezetet a mérgező növényvédő szerektől!			
Egy közülünk			Megosztó témák
Állítsa meg a szélsőséges nézeteket			
Minority SafePack – Egymillió aláírás az európai sokszínűségért		Kisebbségek védelme	
Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért			

A felállított témacsoportok bemutatásánál a legfontosabb elem, hogy az adott csoportba tartozó kezdeményezés témáinak milyen közös vonásai, átfedései voltak.

4.1. Az állatok védelme. Elsőként a sikeres kezdeményezések témáinak legnagyobb csoportjával szükséges foglalkozni, amelybe a tizenkettő eddigi sikeres EPK fele, hat kezdeményezés sorolható be. Mind a hat kezdeményezés közös vonása, hogy valamilyen módon az élő állatok védelmére, életszínvonalának javítására irányultak. A „Stop vivisection” és a „Támogassuk az állatkínzás nélkül előállított kozmetikai termékeket” esetében az állatok megsegítése első sorban az állatkísérletek gyakorlatának kiszorításán keresztül valósul meg. Előbbi kezdeményezés szervezői általános jelleggel kívánták elérni az állatkísérletek teljes tiltását, utóbbi kezdeményezés esetében pedig kimondottan a kozmetikai ipar tekintetében. Mindkét EPK esetében hangsúlyosan jelent meg az állatok

szenvedéseinek csökkentésének, valamint a tudományos kutatás humánusabb és etikusabb útra való terelésének a célja.

Az állatok védelmével összefüggésben a következő két kezdeményezés az állattenyésztés megreformálására irányult. Az „End the Cage Age” EPK az állattenyésztés emberségesebb útra való terelésére irányult a tenyészállatok szűk ketrecekben való nagyüzemi tenyésztésének tiltásán keresztül. Hasonló célkitűzése volt a „Fur Free Europe” kezdeményezésnek, amely a szőrmetermelés céljából való állattenyésztés tiltására irányult. Hasonlóan az állatkísérletekhez kapcsolódó előbbi két kezdeményezéshez, az állattenyésztéshez kötődő EPK-k esetében is megjelennek közös pontok a szervezők érvrendszereiben. Mindkét kezdeményezés esetében hangsúlyosan kiemelték a tenyészállatok tartásának embertelen, az állatok természetével nem összeegyeztethető természetét. A „Fur Free Europe” kapcsán a szervezők emellett még nagy hangsúlyt fektettek a nagyüzemi állattenyésztés közegészségügyi veszélyeire is, felidézve a koronavírus-világjárvány tapasztalatait.⁴⁷

Az ötödik állatvédelemmel foglalkozó EPK már nem a tudományos kutatáshoz kapcsolódóan vagy ipari célokból tenyésztett állatokra fókuszált, hanem első sorban a vadon élő állatok védelmére. A „Stop Finning” kezdeményezés az európai cápa- és rájapopuláció védelmére irányult, a meglévő uniós szabályozás szigorításán keresztül. Ebben az esetben az állatok jóléte mellett már hangsúlyosabb szerepet kap a természet védelmének tágabb témaköre a vadon élő állatállomány megmentésén keresztül.

Amint az a táblázaton is látható, az utolsó állatvédelemhez kapcsolódó EPK egy átmenetet képez a következő témához, amely a természeti erőforrások védelme. A „Mentsük meg a méheket” polgári kezdeményezés címe kimondottan a méhek megmentését állítja a középpontba, viszont a kezdeményezés célkitűzéseinek behatóbb vizsgálata rámutat arra, hogy a valódi cél sokkal inkább a tágabb természetvédelem volt. A kezdeményezés leghangsúlyosabb céljai a biológiai sokféleség és a természetes ökoszisztéma helyreállítása voltak.⁴⁸ A méhpopuláció védelme a méheknek az ökoszisztémában betöltött kulcsfontosságú szerepéből kifolyólag kapott kiemelt figyelmet a kezdeményezés elnevezésében. Ebből kifolyólag a „Mentsük meg a méheket” EPK témája besorolható mind az állatvédelem, mind pedig a természeti erőforrások védelmének tágabb témakörébe.

4.2. Természeti erőforrások védelme. A „Mentsük meg a méheket” kezdeményezést is beleszámítva három EPK-t tömörítő második csoport polgári kezdeményezései mind valamely, az állatvilágon túlmutató tágabb természeti erőforrás, vagy természeti érték védelmére irányult. A „Mentsük meg a méheket” számára a védendő értéket a biodiverzitás, a biológiai sokféleség jelentette. A következő e csoportba tartozó kezdeményezés „Víz és a szennyvízhálózat emberi jog!”. Ezen EPK szervezői az egészséges ivóvízhez való hozzáférés garantálását kívánták elérni. Ebből kifolyólag a vízkészlet, a rendelkezésre álló ivóvíz képezte a

⁴⁷ Fur Free Europe: Additional information: The need for an EU-wide ban on fur farming. (Elérhető: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2022/000002_hu) 4. o.

⁴⁸ Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Mentsük meg a méheket és a mezőgazdasági termelőket! Méhbarát mezőgazdaságot az egészséges környezetért. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2019/000016_hu (Letöltve: 2025.01.27.)

védendő értéket. A vízkészlet védelmének absztraktabb és magasabb szinten való kezelését támasztja alá a szervezők azon bemutatott célkitűzése, hogy a vízkészletet és annak kezelését ne lehessen alávetni a belső piaci szabályozásnak.

Az e csoportba tartozó harmadik európai polgári kezdeményezés a „Tiltsuk be a glifozátot”. E kezdeményezés legfontosabb célkitűzése a glifozátot tartalmazó növényvédő szerek európai piacról való kivezetésének elérése volt, viszont ezen túlmenően szélesebb természetvédelmi célok is megjelentek a kezdeményezés rendszerében. A szervezők a kezdeményezés leírásában hangsúlyosan kiemelték a növényvédő szerek káros hatásait mind az emberi szervezetre mind pedig az ökoszisztémára. Tehát hasonlóan a „Mentsük meg a méheket” kezdeményezéshez, a szervezők távolabbi célkitűzése magának a természeti környezet a védelmének megerősítése volt. Védendő természeti értéként megjelenik maga a termőföld, amelyet károsíthat a növényvédő szerek túlzott használata. Emellett e kezdeményezés esetében is hangsúlyos szerepet kap a biológiai sokféleség oltalma, amelyet szintén súlyosan károsíthat a növényvédő szerek túlzott használata.

Összességként megállapítható, hogy az európai polgári kezdeményezések második csoportjába tartozó EPK-k mindegyike valamilyen módon a tágabb értelemben vett természetvédelemre irányult. A fő különbség az egyes kezdeményezések között, hogy a természet mely aspektusát, milyen természeti erőforrást állítottak a középpontba. Így megjelenik a biológiai sokszínűség, a termőföld, továbbá az elérhető ivóvízkészlet mint védendő érték. A kezdeményezések következő két csoportjába tartozó EPK-k már első sorban nem az állatvilág vagy a természet védelmére irányulnak, hanem kimondottan társadalmi kérdésekre fókuszálnak

4.3. Megosztó témák. A következő két kezdeményezés céljainak közös vonása, hogy valamilyen olyan témával foglalkoznak, amely sokszor éles viták körében jelennek meg a politikai diskurzusban. Az első ilyen megosztó téma az „Egy közölünk” kezdeményezéssel kapcsolatban az abortusz kérdésköre. A szervezők alapvető célkitűzése annak elérése volt, hogy semmilyen uniós forrást ne lehessen az emberi embriók elpusztításához bármilyen módon kapcsolódó tevékenységek finanszírozására fordítani. Maga az abortusz kérdése korábban és jelenleg is aktív viták tárgya számos országban, mind a közbeszédben, mind pedig a jogalkotással kapcsolatban, valamint a kérdés bírósági eljárásokban is gyakran visszatér.⁴⁹ Az abortuszhoz kötődő viták részeként széles körű irodalma alakult ki mind a mellette mind pedig az ellene szóló érvrendszereknek.⁵⁰ A kialakult viták kiélezett természetét jól mutatja, hogy mind az abortuszhoz való jog támogatói, mind pedig az ellenzői hasonlóan azt élik meg, hogy a szélesebb média saját álláspontjukat negatívan

⁴⁹ Evangelos Ntontis – Nick Hopkins: Framing a 'Social Problem': Emotion in Anti-abortion Activists' Depiction of the Abortion Debate. *British Journal of Social Psychology*, 57 (2018) 3., 666-669. o. doi:10.1111/bjso.12249.

⁵⁰ Jennifer Keys: Running the Gauntlet: Women's Use of Emotion Management Techniques in the Abortion Experience. *Symbolic Interaction*, 33 (2010) 1., 41-42. o. <https://doi.org/10.1525/si.2010.33.1.41>.

mutatja be.⁵¹ Tehát elmondható, hogy az abortusz kérdésköre egy erőteljesen megosztó, valamint aktív politikai és közéleti viták tárgyát képező téma, amely viták tekintetében az abortuszt ellenző oldalon helyezhető el az „Egy közülünk” európai polgári kezdeményezés.

A következő e kategóriába kezdeményezés az „Állítsák meg a szélsőséges nézeteket” amely a szélsőségesség és az azzal szemben való fellépés témakörével foglalkozott. Az elmúlt évtizedekben egyre inkább megélénkült a fellépés szélsőséges nézetekkel szemben, a kapcsolódó szakpolitikai programok egy kiemelt célja volt a különféle terrorista szervezetek térnyerésének és kommunikációjának visszaszorítása.⁵² Ezzel együtt továbbra is megosztó annak megítélése, hogyan szükséges kezelni a szélsőséges nézeteket. Az egyik oldal képviselői szerint nem szabad semmiféle teret engedni az ilyen nézeteknek, ki kell zárni a szélsőségességet a közéletből.⁵³ Ezzel szemben elérhető olyan álláspont is, amely ellenzi a szélsőséges nézetek képviselőinek kitiltását a közéletből arra hivatkozva, hogy a megfelelő diskurzuson keresztül lehetséges e nézetek megcáfolása és visszaszorítása.⁵⁴ Magának a szélsőségességnek a meghatározása is kihívást jelenthet, mivel a kapcsolódó diskurzusban változó lehet, pontosan milyen tevékenységek, nézetek tekinthetők szélsőségesnek.⁵⁵ A kapcsolódó szakirodalomban megosztottság figyelhető meg annak tekintetében is, hogy mely személyek azok, akik nagyobb eséllyel fognak szélsőséges nézetek képviselőivé válni.⁵⁶ A szélsőséges nézetekkel szembeni üzenetekkel kapcsolatban viták tárgyát képezte annak meghatározása, pontosan milyen céllal indokolt ilyen üzeneteket megfogalmazni: a már kialakult szélsőséges nézetek megcáfolására, vagy a potenciális támogatók eltávolítására ezen nézetektől.⁵⁷

A leírtak alapján megállapítható, hogy szemben az abortusz és az emberi magzat védelmének kérdéskörével, a szélsőséges nézetek és a velük szemben való fellépés megítélésével kapcsolatban nem csak két oldal azonosítható be a kialakult szakmai és közéleti vitákban. Sokkal inkább jellemzők egymással versengő nézőpontok és megközelítések. Ennek ellenére mind az abortusz, mind pedig a szélsőséges nézetek kezelése olyan témakör, amellyel kapcsolatban nincs egységes konszenzus. Ennek tekintetében az európai polgári kezdeményezés tulajdonképpen egyfajta lehetőséget

⁵¹ Tilo Hartmann – Martin Tanis: Examining the Hostile Media Effect as an Intergroup Phenomenon: The Role of Ingroup Identification and Status. *Journal of Communication*, 63 (2013) 3., pp. 541-542. o. doi:10.1111/jcom.12031.

⁵² Paul Thomas: Failed and Friendless: The UK's "Preventing Violent Extremism" Programme. *The British Journal of Politics and International Relations*, 12 (2010) 3., 444. o. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856X.2010.00422.x>

⁵³ Barry Richards: Extremism and Its Milieux. *British Journal of Psychotherapy*, 26 (2010) 4., 466-467. o. doi:10.1111/j.1752-0118.2010.01207.x.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Michael A. Hogg et al.: Uncertainty and the Roots of Extremism. *Journal of Social Issues*, 69 (2013) 3., 408. o. <https://doi.org/10.1111/josi.12021>.

⁵⁶ Kristen M. Klein – Arie W. Kruglanski: Commitment and Extremism: A Goal Systemic Analysis. *Journal of Social Issues*, 69 (2013) 3., 423. o. <https://doi.org/10.1111/josi.12022>.

⁵⁷ Benjamin Lee: Countering Violent Extremism Online: The Experiences of Informal Counter Messaging Actors. *Policy & Internet*, 12 (2019) 1., 69. o. doi:10.1002/poi3.210.

biztosít a szervezők számára a kapcsolódó közéleti és politikai diskurzusba való bekapcsolódásba az európai szintén keresztül.

4.4. Kisebbségek védelme. A sikeres európai polgári kezdeményezések utolsó témacsoportja szintén két EPK-t tömörít. Mind a „Minority SafePack” mind pedig a „Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért” elnevezésű kezdeményezések legfőbb célkitűzése a kisebbség uniós szintű védelmének és támogatásának megerősítése, előmozdítása volt. A „Minority SafePack” esetében a szervezők e cél a nemzeti és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek védelmének javításán keresztül kívánták elérni. A „Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért” esetében pedig a kohéziós politika szabályozásának módosításán keresztül, hogy ezáltal jussanak többet forrásokhoz azon európai régiók, amelyeket nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nyelvi sajátosságok különböztetnek meg az őket körülvevő területektől.

Ahogy az ábrán látszódik, a kisebbségek védelme témakör kezelhető a megosztó témák tágabb kategóriáján belül egy résztemaként, vagy önálló kérdéskörként is. Ennek oka, hogy a kisebbségek kérdéskörét övezi egyrészt politikai és közéleti bizonytalanság, másrészt a kapcsolódó szakirodalomban nem alakult ki egységes konszenzus. Általánosságban elmondható, hogy a különféle kisebbségi csoportok törekszenek saját kulturális és közösségi létük megőrzésére.⁵⁸ Ennek ellenére nem alakult ki nemzetközi szinten egységes rendszere a kisebbségek védelmének, a különféle nemzetközi testületek csak a legvégső esetben foglalkoznak a kérdéssel.⁵⁹ A nemzetközileg egységes fellépés elmaradásának egy lehetséges oka, hogy az államok a kisebbségek kezelésére szuverenitásukat szorosan érintő kérdésként tekintenek, amelyet kizárólag nemzeti szinten kívánnak szabályozni.⁶⁰

Az eltérő nemzeti megközelítésekől következő széttartás jelen van az Európai Unió tekintetében is, az egyes tagállamok egymástól jelentősen eltérő szabályokat állapítottak meg a kisebbségek jogi helyzetére vonatkozóan.⁶¹ Az Európai Unió jogában nem kerültek bevezetésre egységes alapvető elvárások a kisebbségek

⁵⁸ Diana Cárdenas: Dual Identity, Minority Group Pressure, and the Endorsement of Minority Rights: A Study among Sunni and Alevi Muslim in Western Europe. *Journal of Social Issues*, 8 (2019) 1., 595. o. <https://doi.org/10.1111/josi.12328>.

⁵⁹ Kalmár Ferenc András: Az Európa Tanács „A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai Európában” (Resolution 1985 /2014) című jelentésének háttere és jelentősége In: Szakács Ildikó Réka (szerk.): *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete, 2016, 22. o. https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/02/19/05/dd/1/SZTE_NRTI_Nemzetpolitika_kiadvany_egyben.pdf

⁶⁰ Kiss Balázs: Adalékok a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény országgyűlési vitájához, különös tekintettel a nemzeti és etnikai kisebbségek definíciójának, körének és a honos népcsoportta nyilvánítás jogi kereteinek meghatározására. *Pro Minoritate*, 32 (2023), 3., 23. o. https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2024/10/Pro-Minoritate_2023_tel_Kiss.pdf

⁶¹ Dékány Alexandra: A magyar kisebbség helyzete Szlovákiában különös tekintettel a nyelvi jogokra. In: Szakács Ildikó Réka (szerk.): *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete, 2016, 131-133. o. https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/02/19/05/dd/1/SZTE_NRTI_Nemzetpolitika_kiadvany_egyben.pdf

védelmére és jogaira vonatkozóan.⁶² Egyes esetekben adott tagállam csatlakozását követően elfogadásra kerültek jogszabályok, amelyek formálisan a kisebbségek védelmét szolgálják, a gyakorlatban viszont érdemben nem járultak hozzá helyzetük javításához.⁶³ A problémákat súlyosbíthatja, hogy a nemzeti kisebbségek kérdése egyes esetekben politikai viták tárgyává válhat, felmerülhet akár mint nemzetbiztonsági kockázat forrása.⁶⁴

Kirajzolódik, hogy a kisebbségek kérdésköre egy olyan téma, amelyet meghatároz a nagyfokú széttöredezettség a nemzetközi szinten. Ezt erősíti a szuverenitáshoz való kapcsolódása, amely miatt az államok számára egy különösen érzékeny kérdés. Ezen túlmenően nemzeti szinten a kisebbségek védelmével kapcsolatban kialakulhatnak élesebb politikai viták. A másik oldalról viszont a szakirodalomban sem alakult ki egységes álláspont a kérdéssel kapcsolatban. Önmagában már a kisebbségek és a kisebbséghez való tartozás meghatározására sincs egységes megközelítés, hanem számos egymástól eltérő és egymással versengő irányzat érhető el.⁶⁵ Magát a kérdést számos irányból és módszerrel vizsgálták, így a témával foglalkoztak többek között nemzetközi jogi, emberi jogi, politológiai, szociológiai, vagy pszichológiai kutatások is.⁶⁶

A leírtak alapján kirajzolódik, hogy a kisebbségek kérdésköre hasonlóságokat mutat az előzőleg bemutatott két megosztó témához. Ugyanúgy számos egymástól eltérő megközelítés alakult ki a kérdéssel kapcsolatban, és szintén felmerülhetnek közéleti és politikai viták a témában. A legalapvetőbb különbség, hogy a kisebbségek kérdését sokkal inkább meghatározza az államok közötti megosztottság, az egyes országokban egymástól lényeges eltérően közelítenek témához. Ezen túlmenően a kisebbségek védelmének kérdésköre egy olyan jól lehatárolható terület, amely indokoltta elkülönült témaként való kezelését. Ebből kifolyólag került az ábrán a megosztó témákon belül egy zárt és leválasztható kategóriaként elhelyezésre.

5. A sikeres európai polgári kezdeményezések témáinak áttekintésének értékelése

A bemutatott tizenkét EPK témáinak és célkitűzéseinek vizsgálata alapján kirajzolódik, melyek azok a kérdéskörök, amelyek mentén el lehet érni az európai

⁶² Tárnok Balázs: Minority SafePack - A Milestone in EU Minority Policy. *Social Horizons - The Journal for Social Sciences*, 3 (2023) 5., 80-81. o. https://www.fdn.edu.rs/assets/documentation/casopis/Casopis_Drustveni_horizonti_5.pdf#page=79

⁶³ Huszka Beáta: Minorities as Citizens: The Legal Advocacy of Language Rights by the Hungarian Minority in Romania. *Nations and Nationalism*, 28 (2021) 4., 1340. o. doi:10.1111/nana.12790.

⁶⁴ Varga Attila: A romániai nemzeti kisebbségek alkotmányos jogai az alkotmánybírói esetgyakorlat tükrében (normák, értelmezések, esetek). *Kisebbségvédelem*, 6 (2024) 1., 7-8. o. <https://portal.kre.hu/index.php/3128-varga-attila-a-romaniai-nemzeti-kisebbssegek-alkotmanyos-jogai-az-alkotmanybirosagi-esetgyakorlat-tukreben-normak-ertelmezesek-esetek>

⁶⁵ Monica Mookherjee: Minority Rights. *The Encyclopedia of Political Thought*, 2014, 2386-2389. o. doi:10.1002/9781118474396.wbept0676.

⁶⁶ Maykel Verkuyten – Ali Aslan Yildiz: The Endorsement of Minority Rights: The Role of Group Position, National Context, and Ideological Beliefs. *Political Psychology*, 27 (2006) 4., 528. o. <http://www.jstor.org/stable/3792394>.

polgárságot. Egyértelműen beazonosítható, hogy az állatvédelem egy olyan témakör, amellyel hatékonyan lehet mozgósítani az európai lakosság körében. A tizenkét sikeres kezdeményezésből öt egyértelműen ebbe a csoportba tartozik, a „Mentsük meg a méheket” kezdeményezés pedig első sorban címe alapján részben ide sorolható. Az állatvédelmi témájú EPK-k sikerességének a háttérében feltételezhetően az állhat, hogy egy olyan kérdésről van szó, amely nemzeti hovatartozástól függetlenül képes felkelteni az emberek érdeklődését. Az állatok szenvedéseinek enyhítése egy olyan célkitűzés, amely fontos lehet bármely európai ország lakosainak. Ezáltal az ehhez kapcsolódó európai polgári kezdeményezések szervezői képesek voltak az egész kontinensen nagy számú támogató nyilatkozatot összegyűjteni.

A sikeres polgári kezdeményezések második nagy témaköre a természeti erőforrások védelméhez kapcsolódik, amely a fenntarthatóság szélesebb kérdésköréhez kötődik. A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés céljai a XX. század második felétől kezdődően kaptak egyre nagyobb figyelmet, majd napjainkra a szakmai és politikai diskurzus meghatározó elemeivé váltak.⁶⁷ Kiemelendő, hogy a fenntarthatóság gondolkörének kialakulásában különösen fontos szerepet töltöttek be a nemzetközi intézmények, konferenciák és megállapodások.⁶⁸ Tehát két lehetséges indok is állhat a természeti erőforrások védelmével foglalkozó európai polgári kezdeményezések sikerességének háttérében. Egyrészt egy világszinten is aktuális téma, tehát jó eséllyel lesz nagyobb számú támogatója egy-egy kapcsolódó megmozdulásnak. Másrészt a témát alapjaiban meghatározza a nemzetköziség, így az EPK nemzeteken átívelő természetéből kifolyólag jobban be tud kapcsolódni a fenntarthatósághoz kapcsolódó nemzetközi folyamatokba.

A sikeres polgári kezdeményezések következő csoportjába a megosztó témákkal foglalkozó EPK-k sorolhatók be. Ebben az esetben szemben az állatvédelemmel és a környezetvédelemmel, amelyeknél a nemzeti szinten kevésbé eltérő a diskurzus, jelentős eltérések lehetnek egy-egy ország hozzáállásában mind az abortusz mind pedig a szélsőséges nézetek kezelésének kérdéskörében. Ebből kifolyólag az ilyen megosztó témák esetében az európai polgári kezdeményezés sokkal inkább egy eszközként szolgálhat arra, hogy a szervezők kilépve a nemzeti szinterről egy új nemzetközi szinten gyűjtsenek támogatókat ügyükhöz. Ezáltal e témák esetében pont a vitás jellegük az, amely elősegítheti a támogatók elérését. Megvan a lehetősége annak, hogy még ha egy konkrét tagállamban nincs is annyi támogatója például az abortuszhoz való jog szigorításának, egész Európára kiterjesztve már összegyűlik nagyobb számú támogató. Tehát szemben az állatvédelemmel és a

⁶⁷ Besenyei Mónika - Baranyai Gábor: II. rész: Megoldási javaslatok a 21. századra: a fenntartható fejlődés. In: Baranyai Gábor – Csernus Dóra Ildikó (szerk.): A fenntartható fejlődés és az állam feladatai. Budapest, Dialóg Campus, 2018, 78-80. o. <https://tudasportal.uninke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/12645?key=A%20fenntarthato%20fejloedes%20es%20az%20allam%20feladatai>

⁶⁸ Baranyai Gábor: III. rész. A fenntarthatóság nemzetközi politikai, intézményi és jogi vonatkozásai. In: Baranyai Gábor – Csernus Dóra Ildikó (szerk.): A fenntartható fejlődés és az állam feladatai. Budapest, Dialóg Campus, 2018, 118-130. o. <https://tudasportal.uninke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/12645?key=A%20fenntarthato%20fejloedes%20es%20az%20allam%20feladatai>

fenntarthatósággal, amelyek esetében országtól függetlenül jó eséllyel lehet találni támogatókat, a megosztó témák esetében pontosan azt lehet kihasználni, hogy még ha adott ügynek nincs olyan nagy számú támogatója valamely tagállamban, más tagállamokban lehet már találni több szimpatizánst.

A megosztó témák tágabb kategóriájával kapcsolatban bemutatott logika alkalmazható a kisebbségek védelmének célkitűzésével kapcsolatban. Ebben az esetben is egy-egy országban nagyon eltérő felfogásokkal és megközelítésekkel lehet találkozni. Ezáltal az európai polgári kezdeményezés potenciálja ebben az esetben is pont abban rejlik, hogy az uniós szintű kampány által el lehet érni a különféle tagállamokból a polgárok támogató csoportjait.

6. Konklúzió

A sikeres európai polgári kezdeményezések témáinak áttekintése lehetőséget nyújt arra, hogy megtudjuk melyek azok az ügyek, amelyek képesek érdemben felkelteni az EU polgárainak érdeklődését. Az elvégzett vizsgálat alapján a témák két nagy kategóriája rajzolódik ki. Az első kategóriát átfogó jelleggel a zöld témák elnevezéssel lehet illetni. Ebbe beletartoznak az állatok védelmére és a természeti erőforrások megőrzésére irányuló kezdeményezések. Mindkét témakör esetében a közös vonás, hogy országtól függetlenül a lakosság támogatását élvezik. Az állatvédelem esetében bármely országról is legyen szó, az átlagos állampolgár nagy valószínűséggel úgy gondolja, érdemes tenni az állatok jólétéért, szükséges fellépni szenvedéseik csökkentéséért. A természeti erőforrások megőrzése beleillik a természetvédelem tágabb témakörébe, amely az utóbbi években egyre komolyabb részévé vált a közbeszédnek. Ebben az esetben is függetlenül attól, mely országról van szó nagy valószínűséggel a kapcsolódó kezdeményezések szélesebb körű támogatást fognak élvezni. A leírtak alapján felmerül annak lehetősége, hogy a jövőben érdemes lehet más olyan témakörben is európai polgári kezdeményezést indítani, amelyhez pozitívan állnak hozzá az állampolgárok, függetlenül attól, mely országról van szó.

A sikeres polgári kezdeményezések második nagy csoportját azok alkotják, amelyek valamilyen megosztó témával foglalkoztak. E témák esetében a kezdeményezések sikeressége pont az adott kérdés megosztó természetére vezethető vissza. Szemben a zöld témákkal, amelyek univerzálisan támogatásnak örvendenek a lakosság részéről, a megosztó témák esetében mindig jelen van valamilyen szintű széttöredezettség a kapcsolódó közbeszédben. Az ilyen témákkal foglalkozó polgári kezdeményezések sikeressége pontosan abban rejlik, hogy lehetőséget nyújtanak az állásfoglalásra, adott téma valamely oldalával kapcsolatos támogatás kifejezésére. Így a támogató nyilatkozatok gyűjtésére irányuló kampányon keresztül lehetséges volt elérni azon polgárokat, akik az adott kezdeményezés szervezőivel azonos álláspontot foglaltak el a témával kapcsolatban.

A megosztó témák tágabb kategóriáján belül egy elkülönülő résztémát képez a kisebbségek támogatásának témaköre. E kérdéskör esetében a megosztottság nagymértékben abból is fakad, hogy az egyes tagállamokban eltérő a helyzete a

nemzeti és etnikai kisebbségeknek. Ebből kifolyólag a kapcsolódó kezdeményezések olyan közös elemekre fókuszáltak, amelyek alapjául szolgálhattak közös célkitűzések megfogalmazásánál.

Zárszóként megfogalmazható, hogy egy EPK sikerességének érdekében két járható út rajzolódik ki a potenciális szervező előtt. Vagy olyan témát kell választaniuk, aminek egységesen pozitív a megítélése. Az eddigi tapasztalatok alapján ez vagy az állatvédelemhez, vagy a környezetvédelemhez kapcsolódó ügy lehet. A másik lehetséges megoldás, hogy valamilyen megosztóbb témát választanak, amely esetében képesek elérni a saját oldalukat támogató polgárokat egész Európa-szerte. Ennek egy sajátos altípusa lehet a kisebbségek védelmére irányuló kezdeményezés, amely esetében a megosztottság sokkal inkább a kisebbségek tagállamonként eltérő helyzetéből fakad. Ezáltal ebben az esetben egy közös alapként meghatározható a nemzeti és etnikai kisebbségek magasabb szintű támogatása iránti igény megfogalmazása.

Irodalomjegyzék

- Agnieszka Parol: The European Citizens' Initiative Reform: Does It Matter?. *Review of European and Comparative Law (RECoL)*, 40 (2020) 1., 67-90. o. <https://doi.org/10.31743/recl.5574>
- Annex to the European Citizens' Initiative: Ban Glyphosate and Protect People and the Environment from Toxic Pesticides (Elérhető: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000002_hu)
- Baranyai Gábor: III. rész. A fenntarthatóság nemzetközi politikai, intézményi és jogi vonatkozásai. In: Baranyai Gábor – Csernus Dóra Ildikó (szerk.): A fenntartható fejlődés és az állam feladatai. Budapest, Dialóg Campus, 2018, 117-149. o. <https://tudasportal.uninke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/12645?key=A%20fenntarthato%20fejloedes%20es%20az%20allam%20feladatai>
- Barry Richards: Extremism and Its Milieux. *British Journal of Psychotherapy*, 26 (2010) 4., 465-471. o. doi:10.1111/j.1752-0118.2010.01207.x.
- Benjamin Lee: Countering Violent Extremism Online: The Experiences of Informal Counter Messaging Actors. *Policy & Internet*, 12 (2019) 1., 66-87. o., doi:10.1002/poi3.210.
- Besenyei Mónika - Baranyai Gábor: II. rész: Megoldási javaslatok a 21. századra: a fenntartható fejlődés. In: Baranyai Gábor – Csernus Dóra Ildikó (szerk.): A fenntartható fejlődés és az állam feladatai. Budapest, Dialóg Campus, 2018, 77-116. o. <https://tudasportal.uninke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/12645?key=A%20fenntarthato%20fejloedes%20es%20az%20allam%20feladatai>
- Claude Blumann – Louis Dubouis: *Droit institutionnel de l'Union européenne 6e édition*. Párizs, LexisNexis SA, 2016.
- Claudia Elena Marinica: Achieving Better Citizen Participation in European Union Activity - Facts and Perspectives, *Academic Journal of Law and Governance*

- (AJLG), 9 (2021) 1., 2021, 46-63. o. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1043880>
- Dékány Alexandra: A magyar kisebbség helyzete Szlovákiában különös tekintettel a nyelvi jogokra. In: Szakács Ildikó Réka (szerk.): *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete, 2016, 131-150. o. https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/02/19/05/dd/1/SZTE_NRTI_Nemzetpolitika_kiadvany_egyben.pdf
 - Diana Cárdenas: Dual Identity, Minority Group Pressure, and the Endorsement of Minority Rights: A Study among Sunni and Alevi Muslim in Western Europe. *Journal of Social Issues*, 8 (2019) 1., 592-610. o. <https://doi.org/10.1111/josi.12328>.
 - Erik Longo: The European Citizens' Initiative: Too Much Democracy for EU Polity?. *German Law Journal*, 20 (2019) 2., 181-200. o. <https://doi.org/10.1017/glj.2019.12>
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezés keresése. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/find-initiative_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: A Víz és a szennyvízhálózat emberi jog! A Víz egy nyilvános jó, nem árucikk!. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2012/000003_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Állítsa meg a szélsőséges nézeteket. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000007_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Egy közölünk. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2012/000005_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: End the Cage Age. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2018/000004_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Fur Free Europe (Szőrmementes Európa). Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2022/000002_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Kohéziós politika a régiók egyenlőségéért és a regionális kultúrák fenntarthatóságáért. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2019/000007_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Mentsük meg a méheket és a mezőgazdasági termelőket! Méhbarát mezőgazdaságot az egészséges környezetért. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2019/000016_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Minority SafePack – Egymillió aláírás az európai sokszínűségért. Online:

- https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000004_hu
(Letöltve: 2025.01.27.)
- Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Stop Finning – Stop the trade (a cápauszony-leválasztás és -kereskedelem megállítása). Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2020/000001_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Stop vivisection. Online:
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: TÁMOGASSUK AZ ÁLLATKÍNZÁS NÉLKÜL ELŐÁLLÍTOTT KOZMETIKAI TERMÉKEKET – AZ ÁLLATKÍSÉRLET-MENTES ELŐÁLLÍTÁSI FOLYAMATOK MELLETTI UNIÓS KÖTELEZETTSÉGVÁLLALÁS ÉRDEKÉBEN. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2021/000006_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Európai Unió: Európai polgári kezdeményezés: Kezdőlap: Kezdeményezések: Tiltsák be a glifozátot, és védjék meg az embereket és a környezetet a mérgező növényvédő szerektől!. Online: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000002_hu (Letöltve: 2025.01.27.)
 - Evangelos Ntontis – Nick Hopkins: Framing a 'Social Problem': Emotion in Anti-abortion Activists' Depiction of the Abortion Debate. *British Journal of Social Psychology*, 57 (2018) 3., 666–683. o. doi:10.1111/bjso.12249.
 - Fur Free Europe: Additional information: The need for an EU-wide ban on fur farming. (Elérhető: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2022/000002_hu)
 - Huszka Beáta: Minorities as Citizens: The Legal Advocacy of Language Rights by the Hungarian Minority in Romania. *Nations and Nationalism*, 28 (2021) 4., 1340-1355. o. doi:10.1111/nana.12790.
 - Jennifer Keys: Running the Gauntlet: Women's Use of Emotion Management Techniques in the Abortion Experience. *Symbolic Interaction*, 33 (2010) 1., 41–70. o. <https://doi.org/10.1525/si.2010.33.1.41>.
 - Kalmár Ferenc András: Az Európa Tanács „A nemzeti kisebbségek helyzete és jogai Európában” (Resolution 1985 /2014) című jelentésének háttere és jelentősége In: Szakács Ildikó Réka (szerk.): *Nemzetpolitika a gyakorlatban – Kisebbségek helyzete, jogai és védelme*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete, 2016, 21-34. o. https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/02/19/05/dd/1/SZTE_NRTI_Nemzetpolitika_kiadvany_egyben.pdf
 - Kiss Balázs: Adalékok a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény országgyűlési vitájához, különös tekintettel a nemzeti és etnikai kisebbségek definíciójának, körének és a honos népcsoportná nyilvánítás jogi kereteinek meghatározására. *Pro Minoritate*, 32 (2023), 3., 23-39. o. https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2024/10/Pro-Minoritate_2023_tel_Kiss.pdf

-
- Kristen M. Klein – Arie W. Kruglanski: Commitment and Extremism: A Goal Systemic Analysis. *Journal of Social Issues*, 69 (2013) 3., 419-435. o. <https://doi.org/10.1111/josi.12022>.
 - Maykel Verkuyten – Ali Aslan Yildiz: The Endorsement of Minority Rights: The Role of Group Position, National Context, and Ideological Beliefs. *Political Psychology*, 27 (2006) 4., 527–548. o. <http://www.jstor.org/stable/3792394>.
 - Michael A. Hogg et al.: Uncertainty and the Roots of Extremism. *Journal of Social Issues*, 69 (2013) 3., 407–418. o. <https://doi.org/10.1111/josi.12021>.
 - Minority SafePack Initiative: Nem vagy egyedül. Egymillió aláírás az európai sokszínűségért. (Elérhető: https://citizens-initiative.europa.eu/initiatives/details/2017/000004_hu)
 - Monica Mookherjee: Minority Rights. *The Encyclopedia of Political Thought*, 2014, 2386–2397. o. doi:10.1002/9781118474396.wbept0676. 2386-2389.
 - Morgan Dilbeck: Monsanto: Creator of Cancer Liability?. *DePaul Business & Commercial Law Journal*, 18 (2021) 1., 105–126. o. <https://via.library.depaul.edu/bclj/vol18/iss1/2>
 - Paul Thomas: Failed and Friendless: The UK's "Preventing Violent Extremism" Programme. *The British Journal of Politics and International Relations*, 12 (2010) 3., 442–458. o. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856X.2010.00422.x>
 - Sergiu Gherghina – Adriana Groh (2016): A Poor Sales Pitch? The European Citizens' Initiative and Attitudes toward the EU in Germany and the UK. *European Politics and Society*, 17 (2016) 3., 373–387. o. <https://doi.org/10.1080/23745118.2016.1166>
 - Tárnok Balázs: Minority SafePack - A Milestone in EU Minority Policy. *Social Horizons - The Journal for Social Sciences*, 3 (2023) 5., 79-97. o. https://www.fdn.edu.rs/assets/documentation/casopis/Casopis_Drustveni_horizonti_5.pdf#page=79
 - Tilo Hartmann – Martin Tanis: Examining the Hostile Media Effect as an Intergroup Phenomenon: The Role of Ingroup Identification and Status. *Journal of Communication*, 63 (2013) 3., pp. 535–555. o. doi:10.1111/jcom.12031.
 - Varga Attila: A romániai nemzeti kisebbségek alkotmányos jogai az alkotmánybíróági esetgyakorlat tükrében (normák, értelmezések, esetek). *Kisebbségvédelem*, 6 (2024) 1., 7-44. o. <https://portal.kre.hu/index.php/3128-varga-attila-a-romaniai-nemzeti-kisebbssegek-alkotmanyos-jogai-az-alkotmanybirosagi-esetgyakorlat-tukreben-normak-ertelmezesek-esetek>
-
-